

Dopis č. 5

Praha, 10. 3. 1977

Milý příteli,

sliboval jsem už v prvním dopisu, že se někdy podíváme blíže na „morální“ stránku oné hysterické kampaně, vedené proti CHARTĚ 77 a „chartistům“. Mezitím uměle vyvolaná hysterie trochu opadla, t když kampaň je vedena dále. Snad zase útoků trochu přibývá, ale to už náleží k proměnlivosti všeho dění. Podstatu současné situace u nás však nevytvářejí jednotlivé útoky v novinách, v rozhlasovém nebo televizním vysílání nebo dokonce jednotlivé policejní akce. Ta spočívá v něčem jiném. Můj otec byl sociální demokrat, vypracoval se obchodního příručího až na účetního, vyrostl z velmi skrovných poměrů. Byl socialistou ne z rozhodnutí rozumu, ale tak říkajíc „od narození“, tj. už svým zasazením v životě a ve společnosti. A měl své zkušenosti (podobně jako jeho starší bratr) s komunismem a s komunisty z doby první republiky; nebyly nejlepší. Všeobecnou euforii v roce 1945 proto nesdílel; šel jsem mu svým levičáctvím dost na nervy. Nebyl jsem dalek vstupu do komunistické strany. Byl jsem však příliš zakotven v určitých tradicích a příliš svůj – a tím jsem se stal podezřelým. Nepovažoval jsem za nutné skrývat, že jsem křesťan, že si vážím Masaryka, že nesnáším politické machinace (ani v malém). A musel jsem proto zažít jedno překvapení za druhým – z nichž jsem ovšem vyvodil také své důsledky. Můj otec politickými procesy padesátých let překvapen nebyl, kdežto já ano. Zatímco on mi ovšem doporučoval opatrnost, já jsem se v té době definitivně rozhodl. Po Stalinově smrti jsem ještě znovu zaváhal, ale to už jenom nakrátko. Věděl jsem už své: stalinský typ socialismu nebyl jen Stalinovým výtvozem a proto neodejde hladce ze scény spolu s jeho smrtí. Socialistický program byl neuvěřitelně zkompromitován; kdyby všechny deformace a deviace vyšly najevo, nezbylo by nic než odstrašující příklad. Po krátkém poodhalení opony musely proto následovat nové pokusy o utajení a přeznačení toho, co se vskutku stalo. Lidé se neradi dívají na pravý stav věcí, je-li tak hrozný. A zejména tehdy, cítí-li se spoluvinní na tom, že něco takového vůbec připustili, že proti tomu neprotestovali. I když jsem si nedělal od doby procesů žádných iluzí, jak jsem si alespoň myslel, bylo pro mne největším otřesem něco jiného: nikoliv Chruščovova odhalení, ale setkání s lidmi, kteří nevině strávili ve vězení a v táborech deset, dvanáct, patnáct a dokonce sedmnáct let (a obvykle to nebyla jejich plná výměra). Tehdy jsem se začal stydět jakýmsi novým způsobem; zapomněl jsem na drobná (ve srovnání s tím vším) příkoří, jimž jsem byl vystaven, a umínil jsem si, že si už nedovolím trávit své dny stranou, v nějakém zátiší a závětrí, když jiní jsou vystaveni kruté nespravedlivosti. Poznal jsem, že svoboda je nedílná právě tak, jako je nedílné otroctví. A rozhodl jsem se, že už nikdy nebudu mlčet vůči přívalu lží, poťouchlosti a nenávisti. – To byla tragická epizoda dějin socialismu v naší vlasti. Bylo třeba s ní skoncovat a začít nové, lepší období.

Ale už Karel Marx věděl, že opustit minulost je nesnadné. „Dějiny jsou důkladné, a když pochovávají nějakou starou formu, procházejí mnoha fázemi. Poslední fází každé formy světových dějin je její komedie. Bohové starého Řecka, kteří byli už jednou tragicky smrtelně raněni v Aischylově ‚Spoutaném Prométheovi‘, museli ještě jednou komicky zemřít v Lukianových ‚Hovorech‘. Proč dějiny takto postupují? Proto, aby se lidstvo loučilo se svou minulostí zvesela.“ (Marx-Engels, *Spisy*, sv. I., str. 405.) Proto také nelze popravdě mluvit o nějakém návratu padesátých let, stalinismu apod. Dnes je vskutku všechno jinak. Zatímco hnací silou revolučních socializačních opatření z prvních poválečných let bylo vnitřní přesvědčení, skutečná uvědomělost a ideovost, dnes se s něčím takovým vůbec nesetkáme (nanejvýš jako s naprostou výjimkou); dnes je hlavním motivem kalkul, odhad situace, přizpůsobení, u většiny pak rezignace, naprostá ztráta ideovosti a ochota vzít zavděk náhražkami (jakými jsou chaty, auta, bytové vybavení atd.). Proto také ovšem nikde nevidíme žádná revoluční opatření nebo hnutí, nýbrž jenom konzervatismus mocných a těch, kterým se dobře daří. Všech rozhodujících prvků socializace a všech opravdových „výdobytků“, a předností socialismu bylo dosaženo hned po válce; od té doby se jen hájí „status quo“, a hájí se navíc špatně. Zmizela přesvědčivost a na její místo nastoupilo Buď donucení nebo korupce. Říci o tom pravdu (aťve vědeckých studiích, v uměleckých dílech, v novinových reportážích nebo jakkoliv jinak) není dovoleno; jsi-li ochoten lživě líčit skutečnost narůžovo, bude se ti dobře dařit a můžeš to dotáhnout až ke státnímu uznání a poctám. A nejsi-li? Pak budeš mlčet, ať chceš nebo nechceš. Něco na této situaci opravdu připomíná starou dobu, ale jenom zvenčí; chybí tomu naprosto vnitřní přesvědčení a také přesvědčivost, nezaložená na tom, že také chci, aby se mi dobře dařilo. Nedochází k tak hrubým a nezastřeným útokům na poctivé lidi, kteří se nechtějí ohnout před donucováním; nejsou tak flagrantně porušovány zákony na základě tav, třídního přístupu. Ale stav je to ve skutečnosti snad mnohem horší, chorobnější, protože amorálnější. Je v něm však už také hodně směšného, komického, ano fraškovitého.

Tragickou stránku podobných situací skvěle vystihl A. P. Čechov v povídce „Člověk ve futrálu“:

Vidět a slyšet, jak lžou, a ještě být pokládán za hlupáka, že tu lež trpíš, snášet urážky a ponížení, nesmět se otevřeně přiznat, že jsi na straně slušných, svobodných lidí, i sám sobě lhát a usmívat se – to všechno za kousek chleba, za teplý kout a za nějaký titulek, který nestojí ani za groš – ne, takhle se dál žít nedá.

Ale směšnost už vystrkuje růžky a čím dál víc proniká na světlo dne. Uvažme jen, kolik organizační energie a přímo státních prostředků muselo být vynaloženo na celostátní kampaň proti Chartě a jak se to všechno muselo podnikat, aniž byla Charta zveřejněna nebo dokonce jen citována.

O čem to vlastně ti všichni podpisující hlasovali? Nebo uvažme, že střední stranické kádry neobyčejně dlouho vůbec nevěděly, co v té Chartě vlastně je, jenom věděly, že kdyby se to zveřejnilo, tak by se všechno u nás obrátilo vzhůru nohama – a přitom Charta v opisech vesele kolovala, jen ji nikdo těm kádrům nedal (ani strana). Anebo si představme tu

neobyčejnou věc, že státní orgány utajují vlastní zákony a že onu proslulou stodvacítku s oběma mezinárodními pakty při domovních prohlídkách zabavovaly! Marx se smál, že „Němec zná svůj stát jen z doslechu“; náš občan zná jen z doslechu jak mezinárodní pakty, tak Chartu (pokud ovšem čeká na oficiální informaci). A tak bychom mohli pokračovat libovolně dlouho. Pravda ovšem je, že zdaleka ještě není všechno směšné; určité tragické rysy stále přežívají, byť reziduích. Ale snad se dočkáme, že se jednou budeme moci od srdce zasmát. To pak bude už konec té morální krize, v níž se potácí naše společnost.

V čele signatářů stojí také jeden filosof. A podle Marxe „filosofie je natolik světa znalá, aby věděla, že její závěry nelichotí požitkářství a egoismu ani nebeského, ani pozemského světa; publikum, jež však miluje pravdu a poznání pro ně samé, bude se jistě co do soudnosti a mravnosti moci klidně měřit s nevědomými, servilními, nedůslednými a prodejnými pisálky“ (Marx-Engels, Spisy, sv. I, str. 119). Snad mi promineš, když na sám konec ocituji delší pasáž z téhož Marxova úvodníku z r. 1842 (tamt., str. 117-118):

V souladu se svým charakterem neučinila filosofie nikdy ani první krok k tomu, aby vyměnila asketické kněžské roucho za lehký módní šat novin. Ale filosofové nerostou jako houby po dešti, jsou to plody své doby, svého národa, jehož nejsubtilnější, nejvzácnější a nejneviditelnější míza koluje ve filosofických idejích. Filosofické systémy buduje v mozku filosofů týž duch, který rukama dělníků buduje železnice. Filosofie nestojí mimo svět, stejně jako mozek není mimo člověka, ačkoli neleží v žaludku; přitom však filosofie stojí mozkiem ve světě dříve, než se postaví na zem nohama, zatímco mnohé jiné lidské sféry již dávno tkví nohama v zemi a rukama česají plody světa, aniž tuší, že také „hlava“ je z tohoto světa, tj. že tento svět je světem hlavy. Protože každá pravá filosofie je duchovní kvintesencí své doby, musí nastat doba, kdy filosofie nejen vnitřně svým obsahem, nýbrž také navenek svým projevem vstoupí do styku a do vzájemného působení se skutečným světem své doby. Filosofie potom přestává být určitým systémem ve vztahu k jiným určitým systémům a stává se filosofií vůbec ve vztahu k světu, stává se filosofií současného světa. Vnější znaky, které svědčí o tom, že filosofie nabývá tohoto významu, že se stává živoucí duší kultury, že filosofie se stala světskou a svět filosofickým, byly za všech dob stejné; stačí nahlédnout do kterékoli učebnice dějin a najdeme zde stereotypně věrně se opakující nejprostší vnější znaky, které jasně svědčí o jejím pronikání do salónů a farských světniček, do redakcí novin a palácových předpokojů, v nenávist a lásku současníků. Filosofii uvádí do světa pokřik jejích nepřátel, kteří zoufalým voláním o pomoc proti požáru idejí prozrazují, že vnitřní nákaza se už šíří. Tento pokřik nepřátel má pro filosofii stejný význam, jako má první křik dítěte pro ucho úzkostně čekající matky; je to výkřik života jejích idejí, které prolomily obvyklou hieroglyfickou slupku systému a staly se světoobčany.... Pravdivá filosofie přítomnosti se tímto osudem neliší od pravdivých filosofií minulosti. Tento osud je spíše důkazem její pravdivosti, který jí byly dějiny dlužny.

Prohlášení Charty 77 vyřklo základní pravdu našich dnů a je jen logické, že u toho nemohli chybět představitelé „pravdivé filosofie přítomnosti“. A je stejně logické, že se strhl „pokřik jejích nepřátel“. Marx ukazuje, že to je vlastně dobrá

věc. Nepochybně by mlčení a ticho bylo daleko nejhorší, zejména mlčení a ticho těch, kteří z pohodlnosti a ze strachu nechávají jít všechno svou cestou. Člověk je (tj. má být) svou podstatou bytost odpovědná. To znamená: člověk jakožto člověk je oslovován pravdou a je vyzýván, aby svými silami pomohl k jejímu vítězství. Člověk, který na tuto výzvu neodpoví a hledí si „svého“, narušuje a posléze ztrácí své lidství. Kritériem lidské odpovědnosti nemůže být nic, čím by mohl manipulovat a o čem by mohl rozhodovat jiný člověk (tím méně nějaká instituce, nějaký oficiální arbiter). Tváří v tvář výzvě k odpovědnosti stojí každý člověk sám se svým svědomím. Pochlebování ani podplácení ho nemůže a nesmí svést, právě tak jako ho nesmí zastrašit žádná difamace ani výhrůžka. Mravní krize naší společnosti těchto dnů může být překonána jenom tak, že lidé přestanou obelhávat sami sebe, že se přestanou vytáčet a vymlouvat, že přestanou sami před sebou bagatelizovat všelijaké své kompromisy a prohřešky proti svědomí; jenom tak, že konečně vezmou vážně samu pravdu.

Tvůj Ladislav Hejdánek